

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню педагогічної технології формування творчості майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу. Технологія передбачає поетапні педагогічні впливи на структурні компоненти творчості як професійної якості прикордонників. Зміст педагогічної технології розглядається як зміст і структура навчальної інформації, що подається курсантам, комплекс завдань і вправ, що забезпечують формування навчальних і професійних умінь і навичок.

Статья посвящена обоснованию педагогической технологии формирования творчества будущих офицеров-пограничников во время учебно-воспитательного процесса. Технология предусматривает поэтапные педагогические влияния на структурные компоненты творчества как профессионального качества пограничников. Содержание педагогической технологии рассматривается как содержание и структура учебной информации, которая предоставляется курсантам, комплекс заданий и упражнений, что обеспечивает формирование учебных и профессиональных умений и навыков.

The article is dedicated to substantiation of pedagogical technology of formation of creativity of intending officers-border guards in the course of study process/ the technology involves several steps of pedagogical influents on the structural components of creativity as professional quality of border guards. Contents educational technology is regarded as the content and structure of educational information provided cadets, set tasks and exercises that provide the formation of educational and professional skills.

Становлення особистості майбутнього офіцера Державної прикордонної служби України (ДПСУ) відбувається протягом усього терміну навчання у ВВНЗ. З першого дня перебування в Національній академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького, упродовж усіх етапів навчально-виховного процесу курсанти безперервно здобувають не тільки глибокі теоретичні знання з обраної спеціальності, в них формуються професійні якості, серед яких значне місце посідає творчість. Аналіз педагогічної роботи дозволяє стверджувати, що ефективно формування творчості під час навчання та виховання курсантів можливе за умови цілеспрямованої діяльності всього педагогічного колективу ВВНЗ [1]. Використовуючи форми, методи та засоби навчання й виховання, всі педагоги повинні вирішувати одне загальне складне соціальне завдання - формування творчої особистості майбутнього офіцера.

Метою статті є обґрунтування педагогічної технології формування творчості майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу, яка дозволить вирішити вказане завдання.

Технологія навчання, за визначенням ЮНЕСКО, – це системний метод створення, застосування й визначення процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, завданням якого є оптимізація освіти.

С. У. Гончаренко визначає технологію навчання як галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, що передбачають їх оцінювання. Ця галузь орієнтована більшою мірою на того хто навчається, а не на предмет вивчення, на перевірку виробленої практики (методів і техніки навчання) в ході емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні [4, с. 331].

Найбільш повно зміст терміна «технологія навчання» передає, на нашу думку, таке визначення: це спосіб реалізації змісту навчання, передбаченого навчальними програмами, що є системою форм, методів і засобів навчання та забезпечує найбільш ефективно досягнення поставленої мети [5, с. 134]. Отже, в технології навчання зміст, методи і засоби навчання взаємозв'язані та взаємозумовлені. Педагогічна майстерність викладача полягає в тому, щоб

відібрати потрібний зміст, застосувати оптимальні методи та засоби навчання відповідно до програми і поставлених педагогічних завдань.

Зміст педагогічної технології ми розглядаємо як зміст і структуру навчальної інформації, що подається курсантам, а також комплекс завдань та вправ, які забезпечують формування навчальних і професійних навичок і умінь, накопичення первинного досвіду професійної діяльності. При цьому важливу роль відіграють: професійна підготовка науково-педагогічного складу, форми та методи організації навчально-виховного процесу, спрямовані на оволодіння курсантами знаннями, навичками й уміннями, педагогічні умови навчально-виховного процесу, а також форми контролю і корекції, які сприяють закріпленню отриманих знань та сформованих якостей.

Педагогічну технологію визначено як сукупність процесів теоретичної і практичної діяльності науково-педагогічного та командного складу, спрямованих на розвиток особистості курсанта, а також систему цілей, змісту, методів, форм, засобів, способів та прийомів навчально-виховного процесу, педагогічних умов, форм контролю і корекції, що поетапно впроваджуються у навчально-виховний процес ВВНЗ та гарантують досягнення кінцевого результату.

Важливим є питання побудови моделі педагогічної технології формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі.

При моделюванні педагогічної технології формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі використано ідеї І. М. Дичківської, Л. О. Макрідіної, М. І. Месєровича, М. І. Нецадима, Л. М. Романишиної, С. О. Сисоєвої, Д. В. Чернилевського, А. В. Шевирьова. Раціонально побудована на основі диференційованого підходу до курсантів модель педагогічної технології формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу повинна містити орієнтовну, виконавчу й контролюючу частини.

В орієнтовній частині моделі в узагальненому вигляді подається основна ідея змісту і вказуються її базові позиції. Ця частина визначає програму виконання дії, що забезпечує більш продуктивний підхід до усвідомлення курсантами змісту, сприяє формуванню в них певного типу мислення, визначає цілі, функції та послідовність дій.

Виконавча частина є основною. У її змісті подано суттєво нову інформацію, яку повинні засвоїти курсанти. Вона розкриває та ілюструє шляхи вирішення проблеми, демонструє процес необхідних перетворень. Етап узагальнення знань виконує організуючу й орієнтуючу функцію, підвищує якість знань, умінь, навичок.

Контролююча частина моделі призначена для визначення ступеня відповідності всіх попередніх перетворень інформації за зразком. За її допомогою виробляється необхідна корекція як в орієнтувальній, так і в виконавчій частинах.

Запропонована графічна модель відображає взаємоз'язки, характеризується аналітичною побудовою, лаконізмом і добре сприймається зором (ліквідується недолік текстуальних планів).

Розроблена модель містить орієнтири щодо того, які завдання повинні вирішувати організатори навчально-виховного процесу, а також курсанти, щоб з якнайкращими результатами переходити від етапу до етапу формування творчості як професійної якості. Далі подаємо графічне зображення моделі педагогічної технології формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу (рис. 1).

Охарактеризуємо складові педагогічної технології формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу (далі – авторська педагогічна технологія).

Метою цієї технології є формування творчості як професійної якості у майбутніх офіцерів ДПСУ під час навчально-виховного процесу впродовж усього періоду навчання у ВВНЗ.

Авторська педагогічна технологія покликана вирішити певні завдання, зокрема: сформувати у курсантів чіткі уявлення про сутність творчості; сформувати у них високий рівень творчої мотивації до професійної діяльності офіцера-прикордонника; сприяти розвитку позитивного емоційного ставлення курсантів до професії прикордонника; розвинути максимальну самостійність при вирішенні завдань з охорони державного кордону; навчити

приймати швидкі рішення у раптових ситуаціях; навчити курсантів використовувати творчі підходи у роботі з місцевим населенням та у вихованні підлеглих тощо. Усі зазначені завдання підпорядковані одному загальному – сформуванню високого рівня творчості у майбутніх офіцерів ДПСУ.

Основними функціями авторської педагогічної технології є навчальна, розвивальна та виховна. Навчальна функція стосується формування у курсантів спеціальних знань, умінь та навичок творчого вирішення навчально-професійних завдань. Розвивальна функція спрямована на творче осмислення курсантами професійних знань, умінь, навичок, розвиток їх творчого мислення як складової професійного мислення та професійних якостей офіцера-прикордонника. Виховна функція спрямована на формування усвідомленого ставлення до професії офіцера ДПСУ, творчого ставлення до професійної діяльності.

При розробці авторської педагогічної технології ми враховували, що вона повинна відповідати певним вимогам. Насамперед її зміст повинен відповідати реаліям освіти на сучасному етапі. Компоненти технології формування творчості мають гармонізувати з кредитно-модульною системою навчання у ВВНЗ, розпорядком дня курсантів, процесами реформування ДПСУ та удосконалення навчально-виховного процесу в НАДПСУ. Важливо також забезпечити системну сумісність з педагогічним процесом: принципи, форми, методи та інші компоненти авторської педагогічної технології не можуть суперечити плановості та очікуваним результатам навчального процесу у ВВНЗ.

Педагогічна технологія повинна бути керованою: при розробці технології необхідно передбачити на будь-якому етапі її реалізації можливість коригувальних впливів. Для цього ми передбачили етап контролю та корекції. Оцінку результативності технології пропонуємо здійснювати завдяки чіткій системі критеріїв, показників та спеціально підібраного діагностичного апарату. Технологія формування творчості відрізняється також властивістю відтворення, тобто можливістю її застосування (повторення) в інших однотипних освітніх установах та іншими суб'єктами.

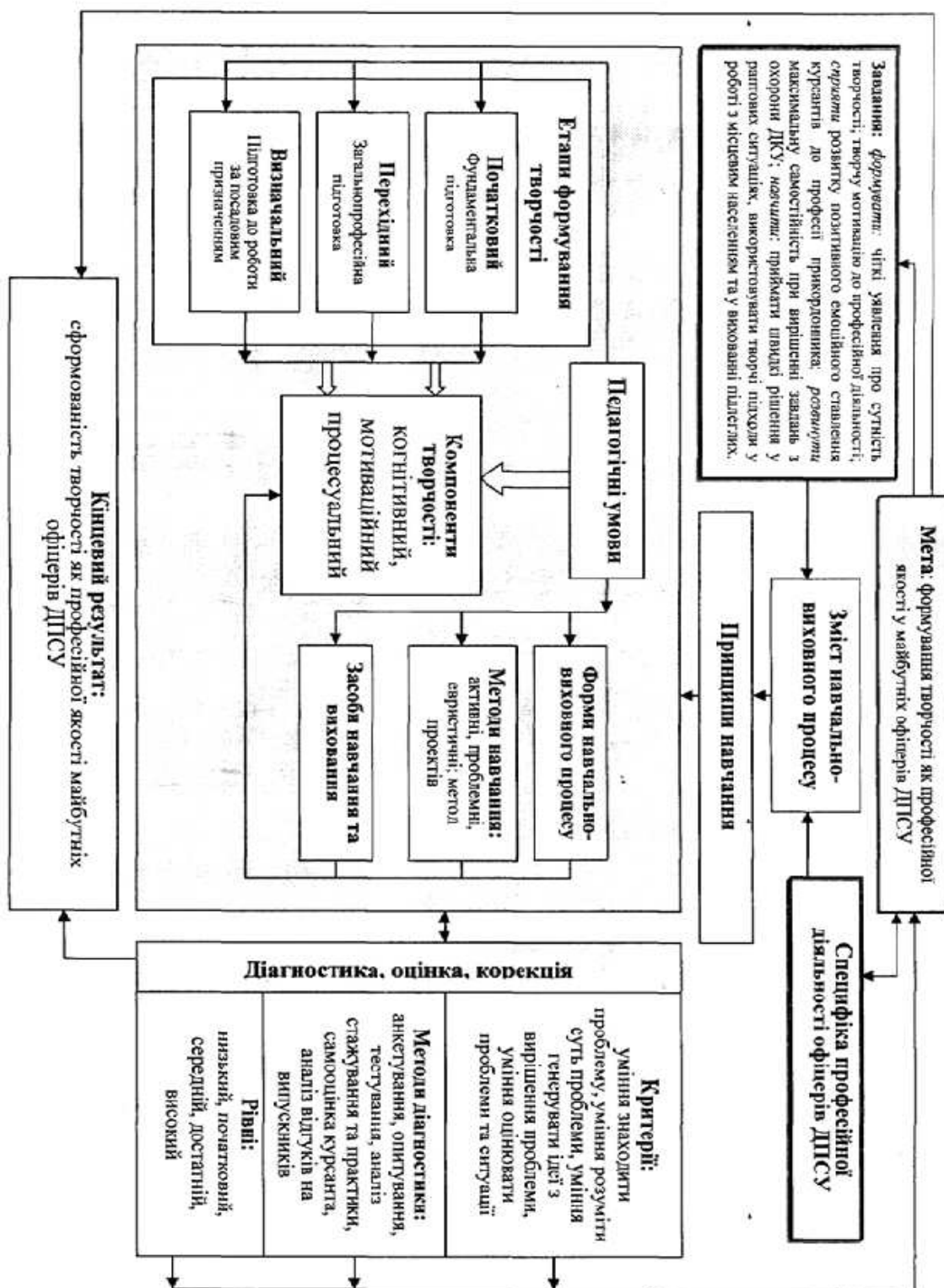

Рис.1. Модель педагогічної технології формування творчості як професійної якості майбутніх офіцерів ДПСУ.

Реалізація авторської педагогічної технології враховує специфіку професійної діяльності офіцерів ДПСУ та вимоги, які висуваються до них.

Важливим елементом педагогічної технології є попередня діагностика сформованості творчості у курсантів. Діагностику ми розглядаємо як з'ясування умов та обставин навчально-виховного процесу, в яких відбувається формування творчості. Вона дозволяє отримати чітке уявлення про ті причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню мети.

Щодо змісту діяльності курсантів, то на початковому етапі формування творчості (він, за нашим задумом, охоплює I–II курси навчання у ВВНЗ) курсанти опановують фундаментальні знання, уміння, навички роботи за посадовим призначенням (командно-методичні навички і навички виховної діяльності), зокрема виконання обов'язків молодшого командира (старшого прикордонного наряду, командира відділення, заступника командира взводу), отримують інформацію про професійно важливі якості.

На цьому етапі знання лише побічно пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, але на цьому етапі професійного становлення вони стають основою для формування професійних знань, умінь і навичок. Професіоналізація дисциплін фундаментального циклу дозволяє курсантам розширити коло знань про професію, у результаті чого формується потреба в отриманні нових знань про професію, потреба в діяльності, максимально наближеній до професійної.

На першому етапі у курсантів змінюється мотиваційна сфера. Обравши професію офіцера, курсанти свідомо визначили для себе сферу діяльності, якою вони мають намір оволодіти і тривалий час займатися. Протягом початкового етапу найактивніше відбувається самоаналіз (образ «Я»), аналіз співвідношення «Я» і професії, усвідомлення свого місця в ній.

Упродовж першого етапу курсанти починають опановувати командно-методичні навички і навички виховної роботи. З перших днів навчання у ВВНЗ у курсантів формуються і навчально-методичні навички. Це передусім робота з навчальною літературою, підготовка виступу, навички самостійної роботи, відносин у курсантському колективі – ці навички формуються на молодших курсах.

Формування навичок виховної діяльності здійснюється впродовж усього періоду навчання курсантів. На першому та другому році навчання курсанти опановують навички, необхідні молодшому командирі (командирі відділення).

Зміст діяльності курсантів на другому, перехідному етапі формування творчості (за нашим задумом, він відповідає навчанню на III курсі у ВВНЗ), характеризується тим, що курсанти опановують загальнопрофесійні знання, уміння, навички, які надалі стануть основою для професійного становлення. Сфера нових знань пов'язана з майбутньою професійною діяльністю. У результаті цього з розширенням знань про професію у курсантів зростає потреба в отриманні нових знань про неї, а також формується потреба в діяльності, максимально наближеній до професійної.

На другому етапі продовжується формування навичок до роботи за посадовим призначенням: курсанти готуються до виконання обов'язків заступника начальника застави, старшого офіцера відділення прикордонного контролю, старшого контролера пункту пропуску через державний кордон. У зв'язку з цим змінюються і командно-методичні навички та навички виховної діяльності, які необхідно сформувати.

Розглядаючи зміст діяльності курсантів останнього, визначального етапу (IV, випускний курс), варто зазначити, що на третьому етапі курсанти оволодівають професійними знаннями та уміннями, необхідними заступнику начальника прикордонної застави, проходять практику з проведення технічної експлуатації засобів охорони державного кордону, стажування, займаються самоосвітою, самовдосконаленням особистісних якостей, завершуючи навчальні курси на кафедрах академії.

На цьому етапі сфера знань безпосередньо пов'язана з майбутньою професійною діяльністю прикордонників, у результаті чого в курсантів посилюється потреба в діяльності, максимально наближеній до професійної.

Вони прагнуть одержати нові знання про професійну діяльність, активно включаються в діяльність, яка є моделлю виконання професійних обов'язків, вимагає творчого застосування одержаних професійних знань, умінь, навичок,

На останньому етапі продовжується оволодіння курсантами навичками роботи за посадовим призначенням. До кінця навчання у ВВНЗ курсанти опановують навички планування, організації, контролю, обліку, оцінки професійної підготовки, повсякденної діяльності, господарства застави, збереження державної таємниці як складової обов'язків заступника начальника застави.

Протягом двох останніх семестрів навчання курсантів у ВВНЗ сформовані у них навички виховної роботи набувають форми, яка відповідає конкретній діяльності офіцерів в органах

охорони державного кордону. Навички виховної, роботи при виконанні посадових обов'язків у курсантів формуються під час проходження стажування. Рівень сформованості навичок на останньому етапі ми визначали за результатами виконання обов'язків у період проведення комплексних занять і стажування.

На визначальному етапі професійного становлення продовжують формуватися також і методичні навички: вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості прикордонників, підготовки і проведення занять з гуманітарної підготовки, гуманітарних та спеціальних дисциплін, масових виховних заходів, щодо підтримання правопорядку та, дисципліни, згуртування прикордонного колективу, проведення соціально-психологічних досліджень й ін.

З метою формування творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників на всіх етапах технології ми використовували такі форми організації навчально-виховного процесу: проблемний виклад навчального матеріалу в монологічному режимі лекції чи діалогічному режимі семінару, колективну творчу діяльність викладача і курсантів, ігри (навчальні, імітаційні, рольові, організаційно-діяльнісні, операційні, ділові, управлінські, військові), частково-пошукову діяльність при виконанні лабораторних робіт, на проблемних семінарах, евристичних бесідах, семінарах (оглядових, пошукових), «круглі столи», тактико-спеціальні, комплексні заняття, самостійну роботу під керівництвом викладача, рецензування відповідей, доповіді, дискусії, побудову плану, інтерв'ю, проектування (виставки творчих робіт, колекцій, аналіз самостійно зробленої добірки), читання та аналіз проблемних текстів, стажування, самостійну дослідницьку діяльність, коли курсанти самостійно формують проблему та вирішують її (в курсовій чи дипломній роботі) з подальшим контролем викладача, заняття-диспути, творчі тижні, індивідуальне самонавчання, розшукову роботу в групах (парне взаємонавчання); заняття креативного типу, конкурси художньої самодіяльності, конкурси КВН, тематичні вечори відпочинку, зустрічі з творчими людьми; відвідування театрів, художніх виставок, концертів, спортивні змагання та ін.

Педагогічна технологія формування творчості як професійної якості майбутніх офіцерів ДПСУ передбачає використання методів навчання, які в результаті теоретичного обґрунтування визначено як такі, що забезпечують формування творчості. Це активні, проблемні та евристичні методи навчання, а також метод проектів.

Для забезпечення функціонування авторської педагогічної технології у навчально-виховному процесі ми дотримувались таких основних принципів: демократичної взаємодії, психологічної комфортності, рефлексії, оперативності знань курсантів, «Docendo discimus» (навчаючи - вчимося самі), системного та міждисциплінарного узагальнення знань, орієнтації на природне формування індивідуальності, креативних спалахів, оптимальності, взаємозалежності, фасілітації, креативності, доповнення, самоорганізації, уваги до незвичайних питань курсантів, шанобливого ставлення до незвичайних ідей, вміння показати курсантам, що їх ідеї мають цінність, надання можливості для самостійного навчання і його заохочення, періодичного неоцінювання самостійної практики або навчання.

Отже, для формування творчості як професійної якості майбутніх офіцерів-прикордонників у ВВНЗ під час професійної підготовки необхідно забезпечити дотримання визначених та обґрунтованих педагогічних умов. Реалізацію цих умов здійснено нами відповідно до етапів технології формування творчості. На першому (початковому) етапі реалізовані такі педагогічні умови, як формування у курсантів чітких уявлень про сутність творчості та креативності; створення та підтримання сприятливого для формування творчості соціально-психологічного середовища під час навчально-виховного процесу; суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і курсантів як основа забезпечення зразків творчої поведінки; на другому (перехідному) – застосування творчих завдань при викладанні спеціальних дисциплін; оптимальне використання евристичних методів та методів проблемного навчання як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів; на третьому (визначальному) етапі – розвиток творчої мотивації до професійної діяльності офіцерів ДПСУ; стимулювання самостійної науково-дослідної роботи та творчої активності курсантів; впровадження тренінгових методик при формуванні творчості.

Наявність у педагогічній технології такої складової, як компоненти творчості, пояснюється тим, що системне дотримання принципів формування творчості, поєднання форм

та методів навчально-виховного процесу, забезпечення педагогічних умов на кожному з етапів технології формування творчості сприяє поступовому розвитку кожного з компонентів творчості – професійно-пізнавального (когнітивного), емоційно-мотиваційного (мотиваційного) та діяльнісно-творчого (процесуального). Результатом комплексу впливів, передбачених технологією, є сформованість творчості як професійної якості майбутніх офіцерів ДПСУ.

Педагогічна технологія формування творчості майбутніх офіцерів ДПСУ ґрунтується на тісному взаємозв'язку усіх її складових: ефективність та результативність формувальних впливів під час попереднього етапу створює основу для формування творчості на наступному етапі; досягнення результату формування творчості, відбувається не стихійно, а цілеспрямовано упродовж всього процесу професійної підготовки у ВВНЗ.

Подальшу розробку теорії та практики формування творчості майбутніх офіцерів-прикордонників можна здійснювати за такими напрямками: інформаційно-педагогічне забезпечення формування творчості майбутніх офіцерів-прикордонників; формування вмінь та навичок творчого вирішення конфліктів у прикордонному середовищі; аналіз впливу вказаної якості на професійну адаптацію молодих офіцерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалевский В. Ф. Военная профессиология. Проблемы теории и практики / В. Ф. Ковалевский. – М., 1983. – 25 с.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
3. Лихачев Б. Т. Педагогика: курс лекцій: учеб. пособие для студентов вузов и слушателей ин-тов и фак. повышения и переподготовки науч.-пед. кадров / Б. Т. Лихачев – М.: ЮРАИТ, 1999. – 522 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / [гол. ред. С. Головка]. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
5. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов н-Д: Феникс, 1998. – 544 с.